

OBYČAJOVÉ PRÁVO MEŠŤANOV DO 13. STOROČIA

FERDINAND ULIČNÝ

ULIČNÝ, Ferdinand. The customary rights of burghers up to the 13th century. *Historický časopis*, 2018, 66, 2, pp. 219-239, Bratislava.

Since the mid 20th century the author has researched and described the development of burghers and towns in Slovakia starting from the 13th century. However, by the end of the 20th century, he realized that towns and burghers existed and developed continually in this part of Central Europe from the 9th century. He has described this in several studies. In a recent study, he presented his own findings about the development of burghers and towns. In the present study he describes the origin and development of the customary rights of burghers in Slovakia and the Kingdom of Hungary up to the 13th century. Since they did not originate in the 11th – 12th centuries, there are no direct texts from Hungary about the burghers and towns of the period, so the author has used all the provisions of charters from kings of Hungary from the middle third of the 13th century about the privileges of burghers in dozens of towns.

Key words: Kingdom of Hungary. Slovakia. History. Middle Ages. Burghers. Customary rights of burghers.

Táto štúdia je mojou poslednou, záverečnou všeobecnou štúdiou o pôvode a vývoji meštianstva ako jedinečnej sociálnej skupiny a miest ako jedinečných sídelných útvarov na Slovensku v stredoveku.¹ Z predmetového, obsahového hľadiska je pokračovaním výskumu a opisovaním vývoja meštianskeho práva v Uhorskom kráľovstve v stredoveku. Nedávno uverejnená štúdia sumarizuje moje poznatky a názory o jestvovaní a vývoji obsahu privilegiálneho meštianskeho práva od 13. storočia dokumentovaného listinami kráľov.² V tejto štúdii zverejňujem vlastné poznatky a názory o vývoji obsahu práva mešťanov do 13.

-
- 1 ULIČNÝ, Ferdinand. Trhy a mestá na Slovensku v 9. – 12. storočí. In SEDLÁK, Vincent (ed.). *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.* Bratislava: Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 53-62. ISBN 8070905042; ULIČNÝ, Ferdinand. Výsadnosť mešťanov od 13. storočia. In *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 3, s. 415-432. ISSN 0018-2575; ULIČNÝ, Ferdinand. Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia. In *Historické štúdie*, 2010, roč. 46, s. 315-335. ISBN 9788022411189; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: Veda, 2013, s. 454-498. ISBN 9788022412926.
  - 2 ULIČNÝ, Ferdinand. Meštianske právo na Slovensku v stredoveku. In *Mesto a dejiny*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2014, roč. 3, č. 2, s. 6-22. ISSN 1339-0163.

storočia. Najmä stredovekári, zvlášť špecialisti na dejiny meštianstva a miest, už dávnejšie vedia, že o mešťanoch a mestách v Uhorskom kráľovstve do 13. storočia nejstujú priame domáce písomné záznamy. Keď som sa napriek tomu podujal skúmať vývoj meštianskeho práva v Uhorsku aj pred 13. storočím, poznatky a názory o tom som všeobecne charakterizoval ako obyčajové meštianske právo, resp. obyčajové právo mešťanov v Uhorsku.³

Keďže uhorskí, maďarskí a slovenskí historici neskúmali, a preto ani neopísali jestvovanie miest, meštianstva a meštianskeho práva v Uhorskom kráľovstve pred 13. storočím, nemožno o tom čítať a uviesť žiadnu staršiu odbornú literatúru.

Aj ja som dlhší čas, takmer do konca 20. storočia, zastával a šíril tradičné poznatky a názory o meštianstve a mestách na Slovensku od 13. storočia. Postupne som spoznával neznámy proces vývoja meštianstva a miest pred 13. storočím a v dôsledku toho som tradičné poznatky opustil a nahradil ich novými.

Priznávam, že k výskumu, poznávaniu a opisaniu jestvovania meštianskeho práva pred 13. storočím som sa odhodlal až nedávno. Dôvod bol jednoduchý. Nejstujú o tom žiadne uhorské priame písomné doklady spred 13. storočia. Po dlhom tápaní a uvažovaní som sa odhodlal opätovne preskúmať a prípadne využiť zachované najstaršie privilegiálne listiny uhorských kráľov o udelení meštianskych výsad mešťanom v druhej tretine 13. storočia. Predpokladal a dúfal som, že stylistické tvary niektorých ustanovení, používaná terminológia, obsah ustanovení, teda ponechávanie, zákaz či úprava činností mešťanov, umožnia, hoci nepriamo a hmlisto, vnímať starší vývoj. Napokon, snažil som sa vnímať aj to, o čom v listinách nie sú žiadne zápisy, ale v 13. storočí to boli všeobecné súčasť života a verejnej činnosti mešťanov.

S takýmito, čiastočne aj riskantnými postupmi som preskúmal desať zachovaných privilegiálnych listín mešťanom v Trnave z roku 1238, v Tekove z roku 1240, v Budíne a Zvolene z roku 1243, v Krupine z roku 1244, v Nitre z roku 1248, v Dobrej Nive a Babinej z roku 1254, v Banskej Bystrici z roku 1255, v Kežmarku z roku 1269 a v Partizánskej Ľupči z roku 1270. Iné a neskoršie výsadné listiny sú z hľadiska uvedeného výskumného programu obsahovo skúpe alebo nepoužiteľné.

V nasledujúcom jadre štúdie sú opísané poznatky z uvedených latinských listín o:

- 1/ sídelnej, administratívnej charakteristike miest a ich názvoch;
- 2/ sociálnom opise ich obyvateľov;
- 3/ všeobecnom pomenovaní výsad;

---

3 ULIČNÝ, ref. 2, s. 8.

- 4/ pomenovaní a právomoci richtárov;
- 5/ rade a prísazných;
- 6/ súbojoch a prisahách;
- 7/ farároch, kostoloch a farnostiach;
- 8/ trhu;
- 9/ neplatení mýt;
- 10/ vojenskej povinnosti kráľovi;
- 11/ dani kráľovi;
- 12/ prijatí, pohostení a ubytovaní kráľa;
- 13/ výmene mincí;
- 14/ zrušení povinností voči komitátnym županom, resp. voči iným barónom;
- 15/ zamestnaniach mešťanov;
- 16/ vlastníctve hnutelností a nehnuteľností mešťanmi.

1. Sídelná, administratívna charakteristika miest a ich názvy

V privilegálnej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 pre mešťanov v Trnave je najprv dotyčné sídlisko charakterizované ako miesto s maďarským názvom v zmysle Trnava, neskôr štyrikrát v tradičnom význame ako dedina alebo v novom význame ako mesto.⁴

Kráľ Belo IV. roku 1240 poskytol meštianske výsady mešťanom v Tekove, ktorý bol vnímaný zo sídelného hľadiska po latinsky ako *suburbium*.⁵

V inej listine toho istého kráľa vydanéj roku 1243 pre mešťanov vo Zvolene je dotyčné sídlo latinsky pomenované ako dedina Zvolen.⁶

Roku 1243 kráľ Belo IV. v spore budínskeho prepošta s mešťanmi Starého Budína o vlastnícku príslušnosť mesta a právomociach tamjších mešťanov rozhodol, že mesto patrí prepoštovi. V príslušnej listine je sídlo zapísané v zmysle dedina Budín.⁷

Aj v listine kráľa Bela IV. z roku 1244 je mesto Krupina zapísané v zmysle dedina.⁸

Roku 1241 vojsko Mongolov (Tatárov) prenasledujúce kráľa Bela IV. vyľudnilo a spustošilo mesto Nitru. Existuje o tom pomerne podrobný zápis v listine

---

4 MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus 2, inde ab a. 1235 usque ad a. 1260*. Bratislavae: Obzor, 1987, s. 30, č. 44 „*locus qui Zumbothel dicitur*“; s. 31 „*ville ... villa*“.

5 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*in suburbio castris de Bors*“.

6 MARSINA, ref. 4, s. 93, č. 139 „*villa Zoulum*“.

7 FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus quartus, volumen I*. Budae: Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae, 1829, s. 296 „*villae Budensis*“.

8 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*ville regales*“.

Bela IV. z roku 1248.⁹ Touto listinou kráľ poskytol Nitranom nové meštianske výsady.

V listine Bela IV. z roku 1254 o udelení meštianskych výsad mešťanom v Dobrej Nive a Babinej chýba opis týchto sídiel.¹⁰

V listine kráľa Bela IV. z roku 1255 o udelení meštianskych výsad Banskobystričanom po predložení ich žiadosti je sídlo tamojších obyvateľov zapísané ako dedina Bystrica.¹¹

V listine kráľa Bela IV. z roku 1269 o udelení výsad Kežmarčanom tiež chýba opis tohto sídla.¹²

Avšak v privilegijálnej listine kráľa Štefana V. z roku 1270 pre Ľupčanov v Liptove je tamojšie sídlo zapísané v zmysle dedina.¹³

Z uvedených zápisov vyplývajú nasledujúce poznatky o administratívnom a právnom charakterizovaní či opise a pomenovaní uvedených sídiel. Osemkrát sú po latinsky zapísané len ako *villa*. Latinské slovo *villa* v 12. až 13. storočí aj neskôr odborníci všeobecne vnímajú a prekladajú v zmysle dedina. Avšak v uvedených listinách slovo *villa* už nemožno v obsahovom zmysle vnímať a prekladať ako dedina, lebo dotyčné sídla už nemali poddanských obyvateľov, ale mešťanov. Z toho dôvodu príslušné sídla v druhej tretine 13. storočia treba charakterizovať ako mestá a úplnú väčšinu ich obyvateľov ako mešťanov. Uvádzané sídla však nenadobudli mestský ráz a väčšina ich obyvateľov sa nestala mešťanmi v druhej tretine 13. storočia, lebo nimi boli už oveľa skôr. Vzdelaná časť uhorskej spoločnosti tradične, ale neprimerane pomenovala a opisovala slovom *villa* jestvujúce mestá ešte počas 13. storočia.

Len tekovské sídlisko je v listine z roku 1240 zapísané ako *suburbium*. Základ toho slova tvorí latinské *urbs*, teda mesto. Toto slovo sa však v iných uhorských latinských písomnostiach nevyskytuje.¹⁴ Z toho vyplýva, že uvedené slovo *suburbium* treba obsahovo, významovo vnímať a prekladať ako predmestie. Slovo *urbs* vyslovoval na kráľovskom dvore, najmä v kráľovskej kancelárii len petent, vybavovateľ výsad, ktorý pochádzal z nemeckých, prípadne ešte západnejších krajín Európy.

---

9 MARSINA, ref. 4, s. 208, č. 298 „*per Tartaros ... fedeles nostri cives castris Nitriensis hoc tempore calamitatis*“.

10 MARSINA, ref. 4, s. 313, č. 450.

11 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*de nova villa Bystrice*“.

12 JUCK, Ľubomír (ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238 – 1350)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1984, s. 51, č. 37.

13 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*in villam Lypche*“.

14 BARTAL, Antonius. *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae: B. G. Teubner, 1901, s. 684 ho neuviedol.

Len okrajovo pripomínam, že latinské slovo *civitas* sa v prvej polovici 13. storočia ešte v hodnoverných zápisoch listín nevyskytuje.¹⁵ Až neskôr sa stalo výstižným, prevažujúcim a všeobecným latinským pomenovaním miest, keď mešťania využívali v rozličnej miere privilegálne, výsadné mešťianske právo.

2. Sociálny opis obyvateľov

V listine kráľa Bela IV. z roku 1238 o poskytnutí výsad mešťanom v Trnave sú tamojší obyvatelia sociálne charakterizovaní v zmysle hostia aj mešťania.¹⁶

V podobnej listine Bela IV. z roku 1240 pre Tekovčanov, Uhrov aj Nemcov, boli títo zapísaní v zmysle hostia.¹⁷

V rovnakej listine Bela IV. z roku 1243 o udelení či obnovení výsad mešťanom vo Zvolene boli tamojší obyvatelia sociálne všeobecne charakterizovaní len v zmysle obyvateľa.¹⁸

V listine Bela IV. z roku 1243 o vlastníckej príslušnosti mesta Starý Budín budínskemu prepoštovi sú vtedajší Budínčania sociálne charakterizovaní v zmysle mešťania.¹⁹ Rovnako aj v listine Bela IV. z roku 1244 o poskytnutí výsad tamojším mešťanom.²⁰

V privilegálnej listine Bela IV. pre Krupinčanov sú mešťania všeobecne charakterizovaní v zmysle hostia.²¹

V listine kráľa Bela IV. z roku 1248 o poskytnutí nových mešťianskych výsad Nitranom sú tamojší obyvatelia sociálne zapísaní ako mešťania.²²

V podobnej listine spomínaného kráľa z roku 1254 o udelení mešťianskych výsad Dobronivčanom a Babinčanom sú títo opísaní v zmysle hostia aj mešťania.²³ Keď kráľ Bela IV. z roku 1255 udelil mešťianske výsady Banskobystričanom, v príslušnej listine sú sociálne charakterizovaní ako hostia.²⁴

Aj v listine Bela IV. z roku 1269 pre Kežmarčanov týchto zapísali ako hosti.²⁵

---

15 MARSINA, ref. 4, s. 40, č. 55 údajne z roku 1239 o Ostrihome; s. 97, č. 146 údajne z roku 1243 o Jasove; s. 264, č. 378 z roku 1251 o sídlach Židov v Uhorsku.

16 MARSINA, ref. 4, s. 30, č. 44 „*hospitibus ... civibus in eodem loco residentibus*“.

17 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*hospites ... tam Hungari quam Teutonici*“.

18 MARSINA, ref. 4, s. 93, č. 139 „*populi nostri*“.

19 FEJÉR, ref. 7, s. 296 „*ciues de vetere Buda*“.

20 WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár VII.* Pest: Eggenberger Ferdinánd M. Akadémiai Könyvtárusnál, 1869, s. 173 „*ciuibus nostris Budensibus*“.

21 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*hospitum ... nostrorum de Cvrpuna*“.

22 MARSINA, ref. 4, s. 208, č. 298 „*cives castri Nitriensis*“.

23 MARSINA, ref. 4, s. 313, č. 450 „*hospites ... civium*“.

24 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*hospitibus nostris*“.

25 JUCK, ref. 12, s. 51, č. 37 „*hospitum nostrorum de Kasmark*“.

Tak zapísali aj liptovských Ľupčanov do privilegálnej listiny kráľa Štefana V. z roku 1270.²⁶

V citovaných latinských listinách sú mešťania desiatich miest z hľadiska sociálneho, resp. právneho zapísaní ako *cives*, *hospites* alebo *populi*. Ako *cives* zapísali Trnavčanov, Dobronivčanov, Budínčanov a Nitranov. Slovo *cives* presne vyjadrovalo ich mešťanstvo. Ním v druhej tretine 13. storočia najčastejšie zapisovali ostrihomských mešťanov.²⁷ Ako *hospites* zapísali Trnavčanov, Tekovčanov, Krupinčanov, Dobronivčanov, Banskobystričanov, Kežmarčanov a Ľupčanov. Prvotný obsah slova *hospes*, *hospites* bol hosť, hostia, teda prísťahovaní novousadlíci. Bolo príznačné, že Slováci už pred rokom 1238 po slovensky pomenovali dedinu, ktorú založili prísťahovalci (*hospites*) názvom Hoste.²⁸ Keďže hostia sa usadzovali najmä v mestách, v druhej tretine 13. storočia malo slovo *hospites* aj následný, druhotný význam v zmysle mešťania. Len Zvolenčania boli uvedení slovom *populi*. Toto slovo malo oproti predchádzajúcim latinským slovám *cives*, *hospites* najširší význam ako obyvatelia, poddaní, ľud.²⁹ Pre mešťanov bolo nevhodné.

3. Všeobecné pomenovanie výsad v zmysle sloboda

Na začiatku dispozície listiny kráľa Bela IV. z roku 1238 je napísané, že kráľ udeľuje trnavským mešťanom slobodu, vyjadrenú latinským slovom *libertas*. Ďalej sa konkretizuje, aby Trnava a jej obyvatelia vlastnícky patrili kráľovi, a že nebudú predmetom darovania alebo iných posunov a premien ich vlastníctva.³⁰ Tu treba upozorniť na dve slová – sloboda a kráľovský majetok. Z nich a takého právneho vzťahu bolo odvodené neskoršie všeobecné latinské pomenovanie a najvýstižnejšie charakterizovanie Trnavy *libera regiaque civitas*, teda slobodné a kráľovské mesto.

Aj v listine kráľa Bela IV. z roku 1240 pre Tekovčanov boli poskytnuté výsady opísané v zmysle sloboda.³¹ Keď koncom roka 1243 skúsený zástupca zvolenských mešťanov vybavil na dvore kráľa Bela IV. obnovenie starších práv Zvolenčanom, lebo podľa jeho vyhlásenia sa im príslušná listina stratila za ne-

26 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*hospitibus nostris de Liptou, in ... Lypche*“.

27 MARSINA, ref. 4, s. 311, č. 447 v roku 1254; s. 346, č. 495 v roku 1255; s. 389, č. 559 v roku 1256; s. 409, č. 592 v roku 1258.

28 MARSINA, ref. 4, s. 28, č. 40 „*in parte hospitibus ... de villa Gezte*“ pri Trenčíne. Zápisy o *hospites* sú v druhej tretine 13. storočia desiatky. Pozri s. 593 heslo *hospites*.

29 MARSINA, ref. 4, s. 600, heslá *populi*, *populus*. Zápisy o nich sú ešte početnejšie ako slová *hospites*.

30 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*talem concessimus libertatem, ut ad regiam coronam specialiter pertineant, nec eiusquam iuridicioni donacione vel cuiuscunque translacionis modo committantur*“.

31 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*libertatem*“.

dávneho vpádu Mongolov (Tatárov) do Uhorska, súbor starších výsad v novej privilegiálnej listine Bela IV. latinsky charakterizovali v zmysle sloboda.³² Tak je to aj v listine Bela IV. z roku 1244 o obnovení výsad Krupinčanom.³³

Aj v listine Bela IV. z roku 1248 o udelení nových výsad Nitranom sú ich staré i nové výsady zapísané v zmysle „slobody“. Tak je to aj v listine Bela IV. z roku 1254 pre mešťanov v Dobrej Nive a Babinej i v listine Bela IV. z roku 1255 o udelení meštianskych výsad Banskobystričanom. Aj v privilegiálnej listine Bela IV. z roku 1269 pre Kežmarčanov, aj v listine Štefana V. pre Lupčanov z roku 1270 boli nadobúdané meštianske výsady zapísané v zmysle „slobody“.³⁴

Z uvedených zápisov je zrejmé, že v privilegiálnych listinách kráľa Bela IV. a Štefana V. z druhej tretiny 13. storočia sa pre obsahovo rozličné súbory meštianskych výsad všeobecne používalo len latinské slovo *libertas*, teda sloboda. Vtedy udeľované, resp. nadobúdané a v latinských kráľovských listinách spísané výsady na kráľovskom dvore aj mešťania vnímali a opisovali ako sloboda mešťanov.

4. Pomenovania a súdna právomoc richtára

V najčastejšie citovanej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 o udelení výsad mešťanom v Trnave sú niekoľké ustanovenia o tamojšom richtárovi, ktorý je vždy zapísaný po latinsky ako *villicus*. Slovo *villicus* korení v slove *villa*, ktorým v 13. storočí v Uhorsku pomenúvali dedinu aj mesto. Ustanovenia o trnavskom richtárovi sa začínajú vetou, že rozhodnutie kráľa alebo zvoleného richtára sú mešťania povinní dodržiavať.³⁵ Nasledujú vety, že richtára, ktorého si mešťania spoločne alebo väčšinouvo časťou zvolia, majú predstaviť kráľovi.³⁶ Ak ho kráľ neuzná za súceho, môže ho zbaviť richtárovania.³⁷ Funkčný richtár môže súdiť všetky vzájomné spory Trnavčanov aj s cudzincami vo všetkých občianskych alebo hrdelných sporoch.³⁸ Nasledujú dve ustanovenia o možných rieše-

32 MARSINA, ref. 4, s. 93, č. 139 „*libertatem ... per impetum Tartharorum perdiderant*“.

33 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*libertates nostrorum fidelium ... privilegium ipsorum tempore Tartarorum amissum*“.

34 MARSINA, ref. 4, s. 209 „*ipsi prius fuissent libertatis utique commendandae, ... Albensium civium dedimus libertatem*“; s. 313, č. 450 „*libertatem ipsorum*“; s. 341 „*concessimus libertatem*“. JUCK, ref. 12, s. 51, č. 37 „*libertatem*“; s. 53, č. 38 „*libertatem*“.

35 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Solius eciam regis iudicio, vel quem ipse ville in villicum prefece- rint, astare debeant*“.

36 MARSINA, ref. 4, „*Villicum autem, quem ipsi communiter vel eorum maior et sanior pars elegerit, habeant regali confirmacione accedente*“.

37 MARSINA, ref. 4, „*qui si in aliquo minus idoneus inventus fuerit, regis auctoritate a villicacione repellatur*“.

38 MARSINA, ref. 4, „*Idem autem villicus omnes causas inter eos vel extraneorum cum eis exortas iudicandi in quacunque lite civili vel eciam criminali habeat facultatem*“.

nách sporov pred kráľom aj o tom, že všetci súčasní aj príst'ahovaní mešť'ania podliehajú právomoci jediného trnavského richtára.³⁹ V listine sú ešte dve ustanovenia, podľa ktorých sa má richtár postarať o riadnu výmenu mincí v Trnave;⁴⁰ má právo stanoviť trest sť'atia hlavy zločincovi alebo určiť iným akýkoľvek trest.⁴¹ Treba ešte pripomenúť, že hlavná, podstatná úradná činnosť trnavského richtára bola po latinsky vyjadrená slovom *iudicium*, koreniacom v slovese *iudicare*, teda súdiť. Ustanovenia o richtárovi naplňajú takmer celú strednú časť dispozície predmetnej listiny. Rozsahom sú tieto ustanovenia najrozsiahlejšie nielen v tejto listine, ale aj v nariadeniach o richtároch v nasledujúcich listinách.

V listine kráľa Bela IV. z roku 1240 o poskytnutí mešť'ianskych výsad Tekovčanom je aj rozhodnutie kráľa, že si tamojší mešť'ania môžu voliť richtára spomedzi seba, pričom richtár má právo súdiť ich len za priestupky. Zločincov môže súdiť spolu so županom Tekovského komitátu.⁴²

V listine kráľa Bela IV. z roku 1243 o obnovení, novom udelení výsad zvolenským mešť'anom sú aj ustanovenia o miestnom richtárovi s obsahom, že richtára si volia z mešť'anov; že ho majú predstaviť kráľovi na potvrdenie; že richtár súdi všetky spory a zločiny; že najkomplikovanejšie prípady rozsúdi kráľ.⁴³ Aj v tejto listine je najviac ustanovení o miestnom richtárovi.

V listine kráľa Bela IV. z roku 1243 o vyriešení sporu budínskeho prepošta so starobudínskymi mešť'anmi v prospech prepošta je aj rozhodnutie kráľa, že prepošt ustanovuje za miestneho richtára domáceho muža, prípadne mešť'ana z iného mesta.⁴⁴

Avšak v listine tohto kráľa z roku 1244 o obnovení výsad Krupinčanom kráľ ustanovil, že tamojší mešť'ania si za richtára volia tunajšieho mešť'ana, ale majú ho predstaviť kráľovi na schválenie; richtár môže súdiť mešť'anov za všetky priestupky aj zločiny.⁴⁵

39 MARSINA, ref. 4, „*qui si in facienda iusticia ... Et omnes ... uni villico sint subiecti*“.

40 MARSINA, ref. 4, „*villicus monetam regiam in eadem villa procuret*“.

41 MARSINA, ref. 4, „*Villicus ... ipsorum ... decapitationis vel aliam quamcunque penam infligendi habeat potestatem*“.

42 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*in causis minutis a suo solummodo villico de communi eorundem consensu ordinato iudicentur ; causam autem, que ad sanguinis effusionem ... comes castri pressente villico iudicabit*“.

43 MARSINA, ref. 4, s. 94, č. 139 „*Iudicem vero in eadem villa quemcunque voluerint de communi electione populorum habeant; quem electum regie maiestati presentare habeant confirmandum; qui eos in causa sanguinis et aliis causis quibuslibet iudicabit ... examini iudicii regii ... reservetur*“.

44 FEJÉR, ref.7, s. 296-297 „*praepositus iudicem suum, quemcunque voluerit, siue de villa eadem, siue alia, constituet*“.

45 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*iudicem de eadem villa quemcunque voluerint libere sibi assumant; quem confirmandum nobis presentent, et quod annuatim possint illum removere ... qui tam in causa sanguinis quam in aliis causis ... ipsos debeat iudicare*“.

Kráľ Belo IV. v listine z roku 1248 o poskytnutí nových meštianskych výsad Nitranom ustanovil, že tí si môžu za richtára zvoliť miestneho mešťana tak, ako sa to deje v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár, Maďarsko). Ich richtár má právo súdiť všetky priestupky aj zločiny nitrianskych mešťanov.⁴⁶

Aj v listine Bela IV. z roku 1254 o poskytnutí meštianskych výsad Dobronivčanom a Babinčanom je ustanovenie, že mešťania si môžu voliť richtára z vlastných mešťanov.⁴⁷

Keď Belo IV. v roku 1255 udelil Banskobystričanom meštianske výsady, ustanovil tiež, že richtára či sudcu nech si volia spomedzi seba s pôsobnosťou na jeden rok.⁴⁸ V tejto listine je dotýčny muž pomenovaný dvojako – ako richtár a sudca.

Aj v privilegiálnej listine Bela IV. z roku 1269 pre Kežmarčanov je ustanovenie, že mešťania si majú richtára zvoliť z vlastných radov, pričom ten má právo súdiť Kežmarčanov len za menšie priestupky alebo pri škriepkach.⁴⁹

V privilegiálnej listine kráľa Štefana V. z roku 1270 pre liptovských Ľupčanov je tiež zapísané rozhodnutie kráľa o tom, že sudcu či richtára si majú zvoliť z miestnych mešťanov. Novozvolený sudca či richtár má právo súdiť mešťanov za priestupky aj zločiny.⁵⁰

Z obsahu týchto zápisov možno usúdiť, že:

- a/ povolenie kráľa, aby si mešťania volili vlastného richtára sa nachádza v každej výsadnej listine;
- b/ obsahovo bolo jedným z najdôležitejších nadobudnutých práv mešťanov, pričom hlavnou náplňou richtárov bola ich súdna právomoc v dotýčnych mestách;
- c/ pred nadobudnutím výsad v mestách nepochybne tiež pôsobili richtári, ktorých z miestnych mešťanov menoval kráľ.

5. Rada, prísazní

V spomínanej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 je aj strohý zápis o tom, že dvanásť súcich trnavských mešťanov sa má podieľať na rozhodnutiach richtára vo všetkých vzájomných sporoch tunajších mešťanov.⁵¹ Z obsahu tejto vety je

---

46 MARSINA, ref. 4, s. 209 „*Ut villicus ex se ipsis ... omnes causas pecuniarias, civiles et criminales ... debeat fine debito iudicare.*“

47 MARSINA, ref. 4, s. 313, č. 450 „*villicum inter se statuant de communi omnium civium beneplacito et voluntate.*“

48 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*villicum vel iudicem de universitatis consilio eligant et consensu, per spacium unius anni permansurum.*“

49 JUCK, ref. 12, s. 51, č. 37 „*villicum inter se eligant de communi voluntate.*“

50 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*iudicem seu villicum inter se eligere valeant, quem de communi voluerint voluntate.*“

51 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*cum duodecim melioribus de villa ad exhibendam iusticiam deputa-*

zrejme, že uvedené ustanovenie kráľa nezakladalo mešťanom právo voľby, utvorenia a zavedenia inštitútu rady zloženej z dvanástich Trnavčanov. Taký orgán správy mesta Trnava už jestvoval a pôsobil pred rokom 1238.

Kráľ Belo IV. v roku 1243 rozsúdil spor budínskeho prepošta s mešťanmi Starého Budína o vlastníctvo mesta v prospech prepošta. Rozhodol tiež, že tamojší mešťania si môžu vybrať šesť súcich mužov, ktorí spolu s richtárom, menovaným prepoštom budú súdiť všetky vzájomné spory starobudínskych mešťanov.⁵²

Tenže kráľ v listine o obnove výsad Krupinčanov v roku 1244 ustanovil, že pri riešení vzájomných sporov mešťanov sa majú pod prísahou uplatniť dvanásť domáci mešťania.⁵³

Rovnaké ustanovenie o rade dvanástich prísazných je aj v listine Bela IV. z roku 1248 o udelení nových meštianskych výsad Nitranom.⁵⁴ Aj tu kráľ rozhodol, že ani palatín, ani župan Nitrianskeho komitátu, ani iní dvorskí hodnostári nesmú súdiť nitrianskych mešťanov.⁵⁵

Ustanovenia o voľbe a pôsobnosti členov rady či prísazných sa nachádzajú len v privilegiálnych listinách niektorých miest. Kráľ po žiadostiach petentov stanovil rozličný počet členov rád, teda 6 alebo 12, vždy však ich párný počet. Keďže nemožno presvedčivo dokázať, že radní či prísazní boli novým výsadným prvkom v samospráve mešťanov, možno pôsobenie mužov s takou funkčnosťou predpokladať už v jestvovaní mešťanov a miest pred nadobudnutím výsad.

6. Súboj a prísaha

V prednej časti dispozície skúmanej listiny z roku 1238 sa nachádza veta, ktorá zakazuje súboj mužov ako spôsob riešenia sporu trnavských mešťanov. Akýkoľvek spor sa má riešiť prostredníctvom prísah dvanástich mužov ako svedkov.⁵⁶ Z tohto ustanovenia vyplývajú nasledujúce poznatky:

a/ pred rokom 1238 sa v Trnave príležitostne konali súboje sporiacich sa mužov;

---

tis hominibus eiusdem ville vel de aliis pro crimine in eorum districtu commisso“.

52 FEJÉR, ref. 7, s. 297 „*pro utilitate communi et declaratione iustitiae, ut cives dictae villae sex homines fide dignos praesentent praeposito, ... iidem cum iudice praepositi in causis solummodo sanguinis, vel amissione omnium bonorum assideant et cognoscant“.*

53 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*super iuramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magne cause deciduntur“.*

54 MARSINA, ref. 4, s. 209, č. 298 „*cum duodecim iuratis“.*

55 MARSINA, ref. 4, „*nec cives Nitrienses aliquorum extraneorum iudicum, palatinorum videlicet comitum provincialium adstare iudicio teneantur“.*

56 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Duellum vero inter se, nec etiam cum alienis ... constringantur, sed cuiuscunque questionis materia duodecim hominum iuramento sopiatur. Testes autem contra ipsos produci nequeant, nisi ex se ipsis vel aliis hospites, qui consimili gaudeant libertate.“*

b/ od roku 1238 sa pri riešení sporov mali uplatniť len prísahy dvanástich trnavských mešťanov alebo mešťanov z iných miest.

Aj listinou z roku 1244 pre Krupinčanov kráľ Belo IV. zakázal vzájomné súboje sporiacich sa mešťanov.⁵⁷ Napokon aj v listine z roku 1255 pre mešťanov Banskej Bystrice je ustanovenie o súbojoch sporiacich sa tamojších mešťanov použitím meča a okrúhleho štítu.⁵⁸

Zo spomínaných ustanovení je zrejmé, že:

- a/ v Trnave aj Krupine sa súbojmi riešili vzájomné spory tamojších mešťanov pred nadobudnutím výsad;
- b/ tamojšie mešťanstvo a mestá sa vyvíjali už pred nadobudnutím výsa;
- c/ silové súboje postupne vystriedali prísahy mešťanov.

7. Farár

V citovanej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 pre trnavských mešťanov sú ustanovenia o farárovi, trnavských farníkoch a farnosti druhou najdlhšou časťou tejto listiny. Najprv je zapísaná vôľa kráľa, že ohľadne tamojšieho farára nech sa udrží, zachová právo Trnavčanov, totiž slobodná voľba nového farára, ktorého predstavia ostrihomskému arcibiskupovi.⁵⁹ Ak arcibiskup schváli novozvoleného farára, ten bude dodržiavať zavedené cirkevné obyčaje.⁶⁰ Potom nasleduje ustanovenie, že desiatky z úrody obilia trnavských mešťanov odovzdávajú podľa výsad Nemcov v snopoch, ako je to v Trnave už zaužívané.⁶¹ Z uvedených ustanovení je zrejmé, že:

- a/ trnavská farnosť jestvovala už pred rokom 1238;
- b/ Trnavčania si nového farára pred aj po roku 1238 volili;
- c/ novozvoleného farára schvaľoval ostrihomský arcibiskup;
- d/ pri odovzdávaní desiatku z obilia sa udržiavala obyčaj tunajších Nemcov.

Miestny farár je tradične pomenovaný latinským slovom *plebanus*.

V listine kráľa Bela IV. z roku 1243 o obnovení, resp. novom udelení meštianskych výsad Zvolenčanom je aj ustanovenie, aby si obyvatelia do farského kostola farára volili.⁶²

---

57 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*duellum non iudicetur inter ipsos*“.

58 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*illud duellum cum scuto rotundo et gladiis ... pugnari*“.

59 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*In institutione vero plebani volumus, quod eis ius commune conservetur, videlicet ut ipsi liberam eligendi plebanum habeant facultatem, quem archiepiscopo Strigoniensi representent*“.

60 MARSINA, ref. 4, „*si idoneus fuerit confirmandum, salvo in omnibus iure Strigoniensis ecclesie super redditibus, quos de eadem ecclesia percipere consuevit*“.

61 MARSINA, ref. 4, „*Decimas vero more Teotonicorum in capeciis persolvant, prout hactenus ex usu est optentum*“.

62 MARSINA, ref. 4, s. 94, č. 139 „*ut de communi electione populorum in ecclesia sua sacerdo-*

V listine kráľa Bela IV. z roku 1244 o obnovení výsad mešťanom v Krupine je zapísané aj ustanovenie kráľa o tamojšom farárovi, ktorého nezvyčajne, ojedinele pomenovali a mali si ho zvoliť, vybrať samotní mešťania.⁶³

Pozoruhodné a ojedinelé zostáva to, že v listine Bela IV. z roku 1248 o poskytnutí nových meštianskych výsad Nitranom chýba ustanovenie o tamojšom farárovi.⁶⁴ Vysvetliť to možno tak, že kostol, farár a farnosť v meste Nitra pretrvávali.

Keď Belo IV. v roku 1254 poskytol Dobronivčanom a Babinčanom meštianske výsady, povolil im aj slobodnú voľbu či výber farára s právom na celý desiatok od vlastných farníkov.⁶⁵

Slobodnú voľbu farára do farského kostola v Banskej Bystrici povolil kráľ Belo IV. v privilegálnej listine roku 1255.

Zvoleného farára mali mešťania predstaviť na schválenie či potvrdenie ostrihomskému arcibiskupovi.⁶⁶

Roku 1270 kráľ Štefan V. udelil Ľupčanom v Liptove meštianske výsady. V predmetnej listine je aj ustanovenie, že tamojší farský kostol, farár i farnosť sa riadia tak ako farnosti v mestách Krupina a Banská Štiavnica.⁶⁷ Ohľadne vývoja Ľupčianskej farnosti treba pripomenúť, že už Filip, ostrihomský arcibiskup na žiadosť kráľa Bela IV. v roku 1263 povolil výstavbu farského kostola v Ľupči a zriadenie tamojšej farnosti podľa práva farností v mestách Krupina a Banská Štiavnica.⁶⁸

Z obsahu uvedených zápisov možno usúdiť, že:

- a/ farské kostoly, farnosti a farári jestvovali vo všetkých mestách už skôr ako tamojší mešťania nadobudli meštianske výsady;
- b/ až od nadobudnutia meštianskych výsad si mešťania sami volili, vybrali súcich farárov do vlastných kostolov, pričom zvoleného farára schvaľoval diecézny biskup;
- c/ v období pred nadobudnutím meštianskych výsad farárov vyberal a posielal do farských kostolov kráľ ako svetský patrón farnosti v spolupráci s príslušným arcidiakonom;

---

tem habeant“.

63 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*presbiterum ipsi sibi eligant, quem voluerint*“.

64 MARSINA, ref. 4, s. 209, č. 298.

65 MARSINA, ref. 4, s. 313, č. 450 „*ut sacerdotem sibi de communi civium eligant voluntate*“.

66 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*plebanum de communi eligant voluntate, qui per ipsos ... archiepiscopo Strigoniensi presentabitur in ipsorum ecclesiam confirmandus*“.

67 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*concessimus, ut ecclesiam suam Carponensis et Banensis civitatum habeant more et libertate Theutonicorum aliorum*“.

68 JUCK, ref. 12, s. 46, č. 30 „*concessimus, ut in ... villa Lypche ... in provincia Lyptoviensi ... ecclesiam parochialem construendi ... liberam habeant facultatem, ... prout ecclesie de Corpora et Sebnuchbana*“; ULIČNÝ, Ferdinand. Mestské privilégia Nemeckej Ľupče a otázka ich pravosti. In *Historické štúdie*, 1959, roč. 5, s. 315.

d/ po získaní meštianskych výsad už arcidiakoni nemali právo priamo ovplyvňovať farnosti v mestách.

8. Trh

Treba dôrazne upozorniť, že v citovaných listinách kráľa Bela IV. o výsadaách mešťanov v Uhorsku, teda aj na Slovensku z rokov 1238 pre Trnavčanov, 1243 pre Zvolenčanov a Budínčanov, 1244 pre Krupinčanov, 1255 pre Banskobystričanov nie sú zápisy o povolení konania tamojších trhov. Z toho je zrejmé, že konania miestnych trhov boli dávno zaužívaným javom a obyčajou. Priamy dôkaz o tom je v maďarskom názve Szombathely mesta Trnava okolo roku 1238 v zmysle Sobotné Miesto, Sobota. Ten dosvedčuje, že v meste Trnava sa konal trh už pred rokom 1238.

Keď kráľ Belo IV. v roku 1240 udelil meštianske výsady Tekovčanom, tak tiež rozhodol, že tamojší mešťania nemajú platiť trhový poplatok, keď predávajú vlastné tovary na miestnom trhu.⁶⁹

V listine kráľa Bela IV. z roku 1248 o poskytnutí nových meštianskych výsad Nitranom je ojedinelé ustanovenie, že im kráľ udeľuje právo konať trh každý utorok.⁷⁰ Tento zápis možno vysvetliť skutočnosťou, že od roku 1241, po spustošení Nitry Mongolmi, sa tam tradičný týždenný trh vôbec nekonal. Preto sa vtedajší vzťahujúci sa nitrianski mešťania usilovali o obnovenie miestneho trhu povoleného kráľom.

Keď kráľ Belo IV. privilegiálnou listinou v roku 1269 potvrdil udelenie meštianskych výsad Kežmarčanom, súhlasil aj s tým, aby sa v Kežmarku konal trh.⁷¹ Ak však uznávame jazykovedný poznatok, že slovo *mark* v nemeckom názve Kežmarku znamená forum, trh, potom je zrejmé, že trh sa v Kežmarku konal už pred rokom 1269. Citované ustanovenie teda nezavádzalo miestny trh, ale iba legalizovalo a predlžovalo jeho konanie v meste Kežmarok po roku 1269. Obsahovo rovnaký zápis je aj v privilegiálnej listine kráľa Štefana V. pre Ľupčanov v Liptove.⁷² Z jeho obsahu je zrejmé, že Ľupčianski mešťania usporiadali trh pred rokom 1270 aj po roku 1270. Zrejmé je tiež, že Ľupča bola mestom už pred rokom 1270.

Ustanovenia o trhu nepriamo svedčia o tom, že trhy sa v spomínaných mestách konali už pred nadobudnutím výsad mešťanmi v 13. storočí.

69 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*in minutis mercimoniis, que ibidem in foro de Bors contrahere debuerint, tributum aliquod non persolvant*“.

70 MARSINA, ref. 4, s. 209, č. 298 „*in ipso castro Nitriensi dedimus forum liberum, quod die martis perpetuo celebretur*“.

71 JUCK, ref. 12, s. 52, č. 37 „*eisdem forum liberum solito more duximus concedendum*“.

72 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*Forum eciam liberum eisdem concessimus, sicut hactenus habuisse dignoscuntur*“.

9. Mýto

V uvedenej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 je zapísané aj jeho rozhodnutie, že trnavskí mešťania majú ohľadne mýta také právo ako stoličnobelehradskí mešťania.⁷³

V obdobnej listine Bela IV. z roku 1243 o obnovení výsad zvolenským mešťanom sa nachádza aj rozhodnutie kráľa, že Zvolenčanov oslobodzuje od platenia mýta.⁷⁴ Avšak rozsah územia, teda Zvolenský komitát, resp. Uhorsko nezapísali.

Keď v roku 1244 kráľ Belo IV. obnovil krupinským mešťanom výsady, okrem iných záležitostí rozhodol, že Krupinčania nebudú platiť v Uhorsku mýto, len clá.⁷⁵

Keď kráľ Belo IV. v roku 1254 udelil meštianske výsady Dobronivčanom a Babinčanom, oslobodil ich od platenia mýta za prevážané tovary po cestách až po Dunaj.⁷⁶

Kráľ Belo IV. pri poskytnutí meštianskych výsad Banskobystričanom v roku 1255 rozhodol, že tamojší mešťania nemajú platiť mýto v celom Uhorsku, tak ako banskoštiavnickí mešťania.⁷⁷

Kráľ Štefan V. v roku 1270 ustanovil, že Ľupčianski mešťania sú oslobodení od platenia mýt na území Zvolenského komitátu.⁷⁸

10. Vojenská povinnosť

Jednou z prvých viet dispozície privilegálnej listiny Bela IV. z roku 1238 je rozhodnutie kráľa, že trnavské meštianske domácnosti sú povinné od každých sto domácností vyslať do kráľovho vojska jedného dobre vyzbrojeného a ozbrojeného bojovníka. Avšak iba vtedy, ak kráľ bude osobne viesť a veliť zhromaždenému vojsku.⁷⁹

73 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Super solucione vero tributi eodem iure censeantur, quo cives Albenses.*“

74 MARSINA, ref. 4, s. 94, č. 139 „*Ab omni autem exactione tributi ipsos volumus esse liberos penitus et exemptos.*“

75 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*ab omni tributo regali, preterquam in confiniis, sint liberi penitus et immunes.*“

76 MARSINA, ref. 4, s. 313, č. 450 „*tributum solvere in eundo et redeundo usque Danubium minime teneantur.*“

77 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*concedimus ... quod ea gaudeant libertate super tributo, qua hospites nostri de Schebnyzbana gratulantur, nec ultra id per totum regnum nostrum ipsi aliqua molestia inferatur.*“

78 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*ut per totum regnum nostrum de suis mercimoniis propriis nullum tributum solvere teneantur.*“ ULIČNÝ, ref. 68, s. 314 dokázal, že v origináli listiny bolo napísané „*per totum comitatum de Solio.*“

79 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*nec in exercitum, cui rex personaliter non interfuerit, venire compellantur et de centum mansionibus unum militem omnibus necessariis militaribus honestissime preparatum mittere teneantur.*“

Keď kráľ Belo IV. v roku 1240 udelil Tekovčanom meštianske výsady, určil im povinnosť, že v čase zhromažďovania kráľovského vojska majú od sto domácností vyslať do toho vojska vyzbrojeného bojovníka.⁸⁰

Pozoruhodné, avšak prekvapivé je, že v listine Bela IV. z roku 1244 obnovujúcej výsady Krupinčanom chýba ustanovenie o konkrétnej vojenskej povinnosti voči kráľovi. Sú v nej iba zápisy o tom, že:

a/ majú v kráľovskom vojsku slúžiť podľa svojich možností;

b/ v nasledujúcich piatich rokoch, teda od roku 1245 do roku 1249, nemusia vyslať do kráľovského vojska žiadneho bojovníka.⁸¹

Kráľ Belo IV. v listine z roku 1248 o udelení nových meštianskych výsad Nitranom ustanovil, že tamojší mešťania sú v prípade zhromaždenia kráľovského vojska povinní vyslať do neho dvanásť vyzbrojených bojovníkov.⁸²

Ten istý kráľ v privilegiálnej listine z roku 1255 pre Banskobystričanov stanovil tamojším mešťanom povinnosť vyslať do zhromaždeného kráľovského vojska bojovníkov, avšak neurčil ich počet.⁸³

11. Daň

Kráľ Belo IV. v privilegiálnej listine mešťanom v Banskej Bystrici v roku 1255 určil, že Banskobystričania nie sú povinní platiť kráľovi ročnú daň.⁸⁴

Tenže kráľ v obdobnej listine z roku 1269 Kežmarčanom určil, že každý rok spoločne vyplatia dvadsať hrivien striebra.⁸⁵

Kráľ Štefan V. v privilegiálnej listine v roku 1270 nariadil Ľupčanom, že každá meštianska domácnosť či usadlosť má každoročne na sviatok Martina, teda 11. novembra, kráľovi vyplatiť jednu vážku zlata.⁸⁶

12. Prijatie, pohostenie a ubytovanie kráľa

V často citovanej dispozícii listiny kráľa Bela IV. z roku 1238 o poskytnutí výsad mešťanom v Trnave je aj ustanovenie o príležitostnom, prechodnom po-

---

80 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*nobis expeditionis nostre tempore militem unum ornamentis militaribus ... preparatum ex centum mansionibus mittere teneantur*“.

81 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*iuxta possibilitatem suam ... servire nobis in exercitu nostro. Verum tamen quinque annos, ne intra eorum spatium ad exercitum veniant*“.

82 MARSINA, ref. 4, s. 209, č. 298 „*ex eis duodecim armatis sub vexillo regis militabunt*“.

83 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*ad exercitum vel expeditionem, ad quem nos personaliter ire continget, et ipsi decenter armati sub nostro vexillo ire tenebuntur*“.

84 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*nullam exaccionem seu censum racione terragii alicui solvere teneatur*“.

85 JUCK, ref. 12, s. 51, č. 37 „*nobis pro censu seu terragio, singulis annis viginti marcas solvere teneantur*“.

86 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*ut in festo sancti Martini de mansione qualibet unum pondum auri racione terragii nobis dare et solvere teneantur*“.

byte kráľa v tomto meste. Ak by teda kráľ pricestoval do Trnavy, majú mu mešťania poskytnúť primerané zaopatrenie, teda pohostenie a ubytovanie.⁸⁷

Kráľ Belo IV. v roku 1255 v listine o udelení meštianskych výsad určil Banskobystričanom príležitostnú povinnosť prijať, pohostiť a ubytovať kráľa.⁸⁸

13. Výmena mincí

Keď kráľ Belo IV. v roku 1255 udelil banskobystrickým hosťom na základe ich žiadosti meštianske výsady, určil im zároveň aj povinnosť na sedem dní prijať kráľových vymieňačov mincí. Tí mali prevziať od mešťanov platné mince a odovzdať im rovnaký počet nových mincí tak, ako sa to dialo v mestách Ostrihom (Esztergom, Maďarsko) a Budín (Budapest, Maďarsko).⁸⁹

14. Zrušenie povinností voči županom

V uvedenej listine kráľa Bela IV. z roku 1238 o udelení výsad trnavským mešťanom je aj ustanovenie o prijatí a pobyte župana Bratislavského komitátu, prípadne iného šľachtica, baróna v meste Trnava. Kráľ rozhodol, že žiadny župan alebo krajinský funkcionár, ktorého si nepozvali, nemá právo v Trnave, hoci dočasne, bývať. Koho však mešťania do Trnavy prijmú ako hosť, ten si musí zaplatiť všetky potrebné produkty a služby.⁹⁰ Predmetné ustanovenie rušilo dovtedajšiu obyčaj voľného vstupu a dočasného pobytu županov Bratislavského komitátu v meste Trnava. V tej listine sa nachádza aj strohé ustanovenie, že odteraz župan alebo jeho poverenec ani pri výmene mincí nesmie vstúpiť do Trnavy.⁹¹ Z tohto rozhodnutia kráľa vyplýva poznatok, že pred rokom 1238 každoročnú výmenu mincí v Trnave organizoval alebo spoluorganizoval župan Bratislavského komitátu.

Keď kráľ Belo IV. v roku 1240 poskytol meštianske výsady Tekovčanom, nariadil im, aby županovi Tekovského komitátu každý rok odovzdali rozličné naturálie pre jeho rodinnú kuchyňu.⁹²

---

87 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Si vero regem illuc venire contingerit, iuxta sue facultatis modum ei sumptus necessarios aministrant.*“

88 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*concedimus, ut preter nostram excellenciam nullus possit descensum facere super ipsos, nisi quos ipsi de propria receperint voluntate.*“

89 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*circa renovacionem monetarum numularii ad eos venientes septem diebus pretextu nove monete nullam in ipsos habebunt potestatem ... quam habent in Strigonio vel in Buda.*“

90 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Nullus autem comes, vel alio quocunque honore predictus, eis invitatis in ipsorum villa valeat hospitari; qui autem eis non contradicentibus hospitati fuerint, omnia mercimonia iusto precio debeant comparare.*“

91 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Cum numularis autem serviens comitis parrochiani vel cuiuscunque alterius non incedat.*“

92 MARSINA, ref. 4, s. 56, č. 79 „*comiti ... castrum.*“

V obdobnej listine Bela IV. z roku 1243 o obnovení meštianskych výsad Zvolenčanom je aj ustanovenie, ktorým kráľ zakázal županom Zvolenského komitátu súdiť Zvolenčanov.⁹³ V tomto ustanovení sa ešte prejavuje dávna obyčaj, teda súdenie Zvolenčanov ako poddaných, alebo ako neskorších mešťanov.

V listine kráľa Bela IV. z roku 1244 o obnovení výsad mešťanom v Krupine je napísané, že župan Zvolenského komitátu, prípadne dvorský župan nesmú svojvoľne vstupovať do mesta bez predchádzajúceho súhlasu mešťanov. Ak by však do Krupiny prišli, musia si potrebné tovary kúpiť a služby zaplatiť.⁹⁴

Tiež v listine Bela IV. z roku 1248 o poskytnutí nových meštianskych výsad Nitranom sa nachádza ustanovenie kráľa, že župan Nitrianskeho komitátu ani iní šľachtickí hodnosťári nesmú súdiť nitrianskych mešťanov.⁹⁵

Obdobné ustanovenie je aj v listine Bela IV. z roku 1285 o poskytnutí meštianskych výsad Banskobystričanom. Kráľ rozhodol, že tamojších mešťanov nesmie súdiť župan Zvolenského komitátu.⁹⁶

Keď kráľ Štefan V. v roku 1270 udelil Ľupčanom meštianske výsady, súhlasil, aby do príslušnej listiny zapísali jeho rozhodnutie, že nijaký barón, no najmä liptovský dvorský župan, nesmie Ľupčanov súdiť ani vyžadovať od nich prijatie a pohostenie v Ľupči.⁹⁷

Z tých ustanovení vyplýva poznatok, že uvedené mestá a v nich mešťania jestvovali rôzne dlhú dobu pred nadobudnutím výsad v 13. storočí.

15. Zamestnania mešťanov

Keď zástupca banskobystrických hostí vybavil na kráľovskom dvore poskytnutie meštianskych výsad tamojším obyvateľom, kráľ im listinou v roku 1255 udelil rozsiahle výsady. Okrem iného mešťanom povolil ryžovaním aj bankským spôsobom dolovať zlato, striebro aj iné kovy na vymedzenom území Zvolenského komitátu.⁹⁸ Desatinu vydolovanej rudy zlata a osminu striebra však museli odovzdať kráľovi.⁹⁹

93 MARSINA, ref. 4, s. 94, č. 139 „*Nullus vero iudex vel comes de Zolum ipsos iudicet.*“

94 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*comes de Zolum vel curialis comes non possint violenter descendere super eos vel in domo alicuius ipsorum tamquam super ipsorum consuetudinem exercendo.*“

95 MARSINA, ref. 4, s. 209, č. 298 „*nec ipsi cives Nitrienses aliquorum extraneorum iudicium, ... comitum provincialium adstare iudicio teneantur.*“

96 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*ab omni iurisdicione et iudicio comitum de Zolum, ... sint penitus liberi et exempti.*“

97 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*concessimus, quod ab omnium iudicium, baronum et specialiter comiti de Lipto iudicio et descensu penitus sint exempti.*“

98 MARSINA, ref. 4, s. 341 „*aurum, argentum et omnia alia metalla per totum comitatum de Zolum ... exquirere poterunt.*“

99 MARSINA, ref. 4, „*de aurifodina solvent decimam, de argento ... de aliis ... metallis octavam partem solvere teneantur.*“

Právo ryžovať zlato v riekach alebo banským spôsobom dolovať zlato, striebro a meď udelil liptovským Ľupčanom kráľ Štefan V. v roku 1270.¹⁰⁰

Tu treba upozorniť a vyzdvihnúť skutočnosť, že ostatné listiny neobsahujú žiadny zápis o zamestnaní mešťanov, hoci ustanovenia o trhu, mýte aj cle nepriamo dosvedčujú, že mešťania boli remeselníkmi a obchodníkmi už pred nadobudnutím spisovaných výsad v 13. storočí.

16. Vlastníctvo hnutelností a nehnuteľností mešťanmi

V často citovanej listine Bela IV. o udelení výsad mešťanom v Trnave roku 1238 sú aj dve ustanovenia o vlastníctve nehnuteľností a hnutelností trnavskými mešťanmi. Prvé zdôrazňovalo, že nikto z mešťanov nesmie dedičstvá a teda obydlia, pozemky v chotári predať iným ľuďom ako mešťanom.¹⁰¹ Z formulácie a obsahu vety je zrejmé, že toto ustanovenie nezakladalo právo trnavských mešťanov vlastniť nehnuteľnosti. Tamojší mešťania vlastnili nehnuteľnosti, teda domy s príslušenstvom a pozemky v chotári už pred rokom 1238. Odvtedy ich mohli predať len mešťanom. Druhé, nasledujúce ustanovenie určovalo, že tí mešťania a mešťanky, ktorí zostarnú bez dedičov, môžu svoje hnutelnosti darovať komukoľvek.¹⁰²

V listine kráľa Bela IV. o vyriešení sporu budínskeho prepošta s tamojšími mešťanmi v roku 1243 je tiež zápis o tom, že miestny richtár so šiestimi členmi rady majú právo vyniesť aj rozsudok o strate majetkov odsúdeného mešťana.¹⁰³ Z toho je zrejmé, že mešťania vlastnili nehnuteľnosti i hnutelnosti dávno pred rokom 1243. Túto závažnú obvyčaj mešťanom potvrdil už ako výsadu Belo IV. roku 1244 v privilegálnej listine. Vlastníctvo sa vzťahovalo na vinice a domy.¹⁰⁴

Keď kráľ Belo IV. v roku 1244 obnovil Krupinčanom meštianske výsady, do príslušnej listiny zapísali aj ustanovenie, že neobývané domy po miestnych nebožtíkoch bez dedičov možno poskytnúť novým mešťanom.¹⁰⁵

100 JUCK, ref. 12, s. 53, č. 38 „*concessimus, ut in silvis nostris et aquis liberam habeant facultatem querendi mineram auri, argenti et cupri ... secundum quod de aliis aurifodinis et argentifodinis regie consueverunt impendere servicium maiestati*“.

101 MARSINA, ref. 4, s. 31 „*Item nullus ipsorum hereditates vel possessiones suas immobiles in ipsorum terminis constitutas cuiquam vendere possit vel conferre, nisi ei, qui nobis consimile servicium cum civibus ipsius ville exhibebit.*“

102 MARSINA, ref. 4, „*quicumque ex ipsis sine herede decesserint, bona sua mobilia cuicumque voluerint, conferendi habeant facultatem*“.

103 FEJÉR, ref. 7, s. 297 „*amissione omnium bonorum*“.

104 WENZEL, ref. 20, s. 173 „*de vineis eorundem cibriones nullatenus exigatur; nullus hospes ... possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti amodo habitare; quicumque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones suas dimittendi facultatem habeat, cui volet*“.

105 MARSINA, ref. 4, s. 113 „*domos vacuas defunctorum ... facultatem habeant aliis superve-*

Aj v privilegálnej listine kráľa Bela IV. z roku 1269 pre Kežmarčanov je ustanovenie, aby tamojší mešťania tak ako predtým vlastnili pozemky v meste a v príľahlom chotári.¹⁰⁶

Z týchto ustanovení vyplývajú dva závažné poznatky:

- a/ mešťania vlastnili nehnuteľnosti už predtým ako mestá získali meštianske výsady;
- b/ mešťania a uvedené mestá nespochybniteľne jestvovali dávno pred nadobudnutím meštianskych výsad.

Po konkrétnych poznatkoch a názoroch, opísaných v predchádzajúcej analytickej časti štúdie o šesnástich obsahovo rozličných ustanoveniach, zapísaných v desiatich výsadných listinách uhorských kráľov z druhej tretiny 13. storočia mešťanom v desiatich mestách možno v záverečnej časti štúdie konštatovať:

1/ Všetkých šesnásť ustanovení nepriamo a v rozličnej miere svedčí o tom, že mešťania ako jedinečná sociálna skupina žili v spomínaných mestách už pred 13. storočím, resp. pred nadobudnutím meštianskych výsad. Z toho je zrejmé, že aj príslušné mestá ako jedinečné sídelné a administratívne útvary jestvovali pred 13. storočím.

2/ Ani v jednej listine, najmä v naráciách a dispozíciách, nie je zápis o založení niektorého mesta ako jedinečného ľudského sídla. Z obsahu všetkých listín však vyplýva:

- a/ každé mesto jestvovalo dávno pred 13. storočím;
- b/ ustanovenie o vzniku, formovaní mešťanov a meštianstva v tých sídlach ako novej sociálnej skupiny obyvateľstva. To je nepriamy dôkaz o tom, že meštianstvo tam jestvovalo aj pred nadobudnutím výsad spísaných v privilegálnych listinách;
- c/ priamy zápis o remeselníckom alebo obchodníckom zamestnaní tamojších mešťanov nejestvuje. Avšak o existencii takýchto zamestnaní mešťanov síce nepriamo, ale nespochybniteľne svedčia ustanovenia o trhu a mýte, resp. cle. Mešťania boli teda remeselníkmi a obchodníkmi už pred 13. storočím;
- d/ ustanovenie o nadobúdaní práva mešťanov vlastniť hnutel'nosti aj nehnuteľnosti. Z toho je zrejmé, že také právo si osvojili pred nadobudnutím meštianskych výsad.

3/ O jestvovaní určitých vecných súčastí obyčajového práva mešťanov nepriamo, skromne svedčia ustanovenia o richtároch, o súboji, o farároch a arcidia-konoch, o výmene mincí a o stoličných županoch.

---

nientibus conferendi“.

106 JUCK, ref. 12, s. 52, č. 37 „*terras suas, sine preiudicio iuris alieni pacifice teneant, sicut hactenus tenuerunt*“.

4/ Najvýrečnejšie, nespochybniteľné, priame aj nepriame doklady o konkrétnych, vecných súčastiach obyčajového práva mešťanov, sú v ustanoveniach o trhu, o zamestnaniach mešťanov, o vlastníctve hnutelností, napríklad tovarov, a nehnuteľností, teda domov a pozemkov mešťanmi. Remeselnícke zamestnania mešťanov, zavedenie a pretrvávanie trhu, vlastníctvo rozličných hnutelností a nehnuteľností, to boli základné, prvotné súčasti obyčajového práva mešťanov pred 13. storočím. Tieto súčasti obyčajového práva mešťanov takmer bez podstatných zmien pretrvávali aj od 13. storočia, teda v období výsadného vývoja mešťanstva a platnosti privilegialného práva mešťanov.

Napriek tomu, že o mestách na Slovensku a v Uhorsku nejestvujú priame zápisy uhorského pôvodu z 11. – 12. storočia (jestvujú o tom najmä arabské texty), možno konštatovať, že v polovici 12. storočia na Slovensku dokázateľne jestvovali mestá Bratislava, Nitra, Užhorod, zaiste aj Trenčín a jedno neidentifikované mesto.¹⁰⁷ Pravdepodobne už vtedy žili mešťania aj v Trnave, Tekove, Banskej Štiavnici, Zvolene a Košiciach. Z vlastného chcenia a činnosti, pravda s ústnym súhlasom kráľov, tvorili a užívali v rozličnom rozsahu niektoré súčasti vtedajšieho obyčajového práva mešťanov.

EINFACHES BÜRGERRECHT BIS ZUM 13. JAHRHUNDERT

FERDINAND ULIČNÝ

Der Autor erklärt nach ausführlicher stilistischer und inhaltlicher Analyse aller Bestimmungen lateinischer Schriftstücke ungarischer Könige aus dem zweiten Drittel des 13. Jahrhunderts, dass: 1/ die Städte und Bürger in der Slowakei und in Ungarn überhaupt unterschiedlich lang bereits vor dem 13. Jahrhundert existierten; 2/ sich die Bürger vor dem 13. Jahrhundert schrittweise Handwerken und dem Handel widmeten; 3/ sich aus eigenem Willen und Tätigkeit sowie der mündlichen Zustimmung der Könige die Unrechte aneigneten und entfalteten; 4/ die Bürger persönlich freie Menschen waren und bildeten bereits damals eine neue soziale Gruppe, also die Bürgerschaft; 5/ das wichtigste Grundrecht der Bürger das Recht war Produkte, anderes materielles Eigentum sowie Liegenschaften zu besitzen; 6/ das tradierte Recht als einfaches Recht der Bürger

107 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Uzskej župy*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1995, s. 244. ISBN 808872211; ULIČNÝ, Ferdinand. Nitra – mesto v 9. – 12. storočí. In MARSINA, Richard (ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin: Matica slovenská, 2002, s. 140-147. ISBN 8070906251; ULIČNÝ, Ferdinand. Vývoj bratislavského mešťanstva v 12. a 13. storočí a listina výsad z roku 1291. In *Slovenská archivistika*, 2011, roč. XLVI, č. 1-2, najmä s. 19. ISSN 0231-6722; PAULINY, Ján (ed.). *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV; Bernolákova spoločnosť, 1999, s. 147-154. ISBN 8022405930.

charakterisiert werden muss; 7/ mit der vom Autor geltend gemachten Methode können auch ähnliche, neue Kenntnisse bei der Untersuchung der Bürgerschaft und der Städte in den östlichen Teilen deutscher Länder, in der Tschechei sowie in Polen vor dem 13. Jahrhundert angewandt und erlangt werden.

Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.
Ploštín 18
031 01 Liptovský Mikuláš